

С. В. Резніченко

кандидат юридичних наук, доцент,
професор, професор кафедри цивільно-правових дисциплін
Одеського державного університету внутрішніх справ

Г. С. Резніченко

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права та кримінології
Одеського державного університету внутрішніх справ

ЩОДО НЕОБХІДНОСТІ РЕФОРМУВАННЯ ВИПРАВНИХ КОЛОНІЙ, ПРИЗНАЧЕНИХ ДЛЯ УТРИМАННЯ ЗАСУДЖЕНИХ ЖІНОК

У статті проаналізовано питання щодо нерівномірності розподілу виправних колоній, призначених для утримання засуджених до позбавлення волі жінок, по регіонах України та пов'язані із цим проблеми реалізації кримінально-виконавчого законодавства України.

Ключові слова: виправні колонії, призначені для утримання засуджених жінок, позбавлення волі, Кримінально-виконавчий кодекс України, регіони України.

Постановка проблеми. Нині спостерігається ситуація, коли виправні установи, призначені для утримання засуджених чоловіків та жінок, є практично ідентичними, відмінності полягають у деяких режимних вимогах, а в усьому іншому ми можемо констатувати арифметичну рівність умов перебування чоловіків та жінок у виправних колоніях.

З огляду на важливість проблеми, сутність якої полягає в доцільності існування суттєво відмінних за умовами та порядком відбування покарання у вигляді позбавлення волі жіночих та чоловічих установ, більш конкретно звернемося до результатів спеціальних досліджень із цього питання. Загалом дослідження жіночого питання в системі виконання покарання не є пріоритетним, не відзначається своєю розгалуженістю. Таке становище спостерігається як щодо досліджень особливостей утримання засуджених жінок в інших країнах, так і у вітчизняній доктрині кримінально-виконавчого права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем виконання і відбування покарання у вигляді позбавлення волі засудженими жінками у вітчизняній доктрині кримінально-виконавчого права набуло свого розвитку у наукових працях В.О. Меркулової, Т.А. Денисової, В.А. Бадири, М.П. Мелентьева, С.В. Нікітенко, І.В. Корзун, Ю.М. Антоняна, О.С. Міхліна, В.Н. Кудрявцева, В.Е. Ємінова та ін.

Мета статті. Метою цієї статті є аналіз проблем, пов'язаних із нерівномірністю розподілу виправних колоній, призначених для утримання засуджених жінок, по регіонах України та пов'язані із цим проблеми реалізації вимог кримінально-виконавчого законодавства України щодо відбування засудженим всього терміну покарання у межах адміністративно-територіальної одиниці відповідно до місця проживання до засудження, необхідністю реформування наявної мережі виправних колоній, призначених для утримання засуджених жінок.

Виклад основного матеріалу. Щодо міжнародних аспектів цього питання суттєвим є той факт, що вже в 70-ті рр. ХХ ст. на міжнародному рівні було визнано, що виправні заклади в усьому світі для жінок значно гірші, ніж аналогічні установи для засуджених чоловіків [1, с. 90]. У деяких дослідженнях виконання покарання у вигляді позбавлення волі лише окремі абзаци присвячені особливостям утримання в ув'язненні засуджених жінок в окремих країнах світу. Якщо звернутися до спеціального дослідження М.П. Мелентьева з проблем пенітенціарної системи зарубіжних країн, знайдемо досить конкретний опис особливостей умов утримання жінок в Індії та Канаді. Зокрема, автор визначає, що державний комітет з пенітенціарної реформи в Індії рекомендує відправляти жінок не у в'язниці, а в так звані «заборонні дома»; не на-

правляти до в'язниць жінок на невеликі строки, оскільки вони можуть підпасти під негативний вплив злочинниць зі сталою антисоціальною спрямованістю. У Канаді, якщо жінка відбуває строк ув'язнення понад два роки, мають бути створені умови поведження, наближені до умов її співжиття в суспільстві до ув'язнення. Це має здійснити будь-яка організація (державна, приватна), у віданні якої перебуває в'язниця. Надається особлива увага під час відбування покарання навчання жінок суто жіночих спеціальностей: організовуються курси медичних сестер, підготовки перукарів тощо [2, с. 31– 32]. Отже, визнається недоцільним засудження жінок на незначні строки ув'язнення. А якщо перебування в місцях позбавлення волі має тривати понад два роки, мають бути створені умови для збереження соціальних функцій та ролей жінки.

Досить цікавими є результати окремих спеціальних досліджень, здійснених на підставі аналізу міжнародного досвіду з відправлення кримінального правосуддя щодо жінок, які доводять, що ступінь суворості реалізації кримінальної відповідальності щодо засуджених жінок на всіх стадіях карного правосуддя є вищим, ніж щодо чоловіків (за інших рівних умов). Висновки французьких фахівців, які досліджували практику притягнення жінок до кримінальної відповідальності, ґрунтуються на тих даних, що жінки частіше, ніж чоловіки підлягають попередньому ув'язненню, а строки покарання, які вони реально відбувають, більш тривалі. Американські вчені вказують на той факт, що жінки порівняно із чоловіками піддаються арешту за менш тяжкі злочини (дрібні крадіжки, шахрайство, проституцію). Водночас мотиви, характер злочину, досить низький рівень рецидиву серед жінок переконливо доводять, що вони не становлять особливої загрози для безпеки суспільства. Результати дослідження функціонування спеціальних судів та закладів для вирішення питання відповідальності неповнолітніх за неправомірну поведінку дали змогу американським ученим дійти висновку, що в таких установах систематичної дискримінації зазнають правопорушники жіночої статі, яких карають за провини, за які до осіб чоловічої статі заходи взагалі не вживаються; про існування подвійних стандартів оцінки неправильної поведінки в сім'ї (один – для хлопців, інший – для дівчат) [3, с. 88].

Досліджуючи проблему реформування виправних установ, призначених для утримання засуджених жінок, звертає на себе увагу ще одна проблема.

Відповідно до статті 93 Кримінально-виконавчого кодексу України «Засуджений до позбавлення волі відбуває весь строк покарання в одній виправній чи виховній колонії, як правило, у межах адміністративно-територіальної одиниці відповідно до його місця проживання до засудження або місця постійного проживання родичів засудженого» [4]. Цей законодавчий припис стосується як засуджених чоловіків, так і жінок. Але уважне вивчення «Переліку найменувань органів, установ виконання покарань, слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України», який затверджений наказом Міністерства юстиції України 10 травня 2017 року № 1519/5, дає можливість зробити висновок, що далеко не у кожному регіоні України створено установу, призначену для утримання засуджених до позбавлення волі жінок [5].

Згідно зі статтею 133 Конституції України системі адміністративно-територіального устрою України становлять 24 області, 1 автономна республіка (АР Крим) і 2 міста зі спеціальним статусом: Київ та Севастополь. Проте виправні колонії, призначені для утримання засуджених жінок, розташовані тільки у 9 областях з 24, визначених Конституцією України [6]. Окрім цього, розподіл виправних колоній, призначених для утримання засуджених до позбавлення волі жінок, не є рівномірним. Так, найбільша кількість жіночих виправних колоній зосереджена у веденні Південно-Східного та Північно-Східного міжрегіональних управлінь з питань виконання кримінальних покарань та пробації. У їх веденні перебуває 7 жіночих виправних колоній. Ще 6 жіночих виправних колоній підпорядковуються Західному, Південному та Центральному міжрегіональним управлінням з питань виконання кримінальних покарань та пробації. На території Центрально-Західного міжрегіонального управління з питань виконання кримінальних покарань та пробації взагалі не функціонує жодної жіночої виправної колонії. Отже, вбачається нерівномірний розподіл жіночих виправних установ із більшою їх концентрацією у центрі, на Сході та Півночі країни та мізерною концентрацією на Півдні та Заході країни. Таким чином порушується законодавчий припис щодо відбування засудженим покарання у вигляді позбавлення волі у межах адміністративно-територіальної одиниці відповідно до його місця проживання до засудження. А також опосередковано порушуються соціально корисні зв'язки засуджених жінок із сім'єю, колишнім позитив-

ним оточенням друзів, співпрацівників. Окрім цього, збільшуються витрати на направлення засудженої до місця відбування покарання.

Ще одна проблема, що опосередковано також впливає на порядок виконання покарання у вигляді позбавлення волі жінок, пов'язана із тим, що частина 2 статті 92 Кримінально-виконавчого кодексу України встановлює вимогу щодо роздільного тримання вперше засуджених до позбавлення волі та тих, які раніше відбували покарання у вигляді позбавлення волі. Окрім цього, статтею 18 Кримінально-виконавчого кодексу встановлено, що жінки, засуджені до позбавлення волі за злочини будь-якого ступеня тяжкості, мають відбувати призначене покарання у виправних колоніях мінімального рівня безпеки із загальними умовами утримання [4]. Із загальної кількості виправних колоній, призначених для утримання засуджених жінок, тільки 5 колоній є такими, що призначені для тримання неодноразово засуджених до позбавлення волі жінок, дві з яких розташовані у Тернопільській області та по одній – у Луганській (яка тимчасово не контролюється українською владою), Полтавській областях та у м. Чернігові. Отже, стосовно неодноразово засуджених до позбавлення волі жінок виконання вимог статті 93 Кримінально-виконавчого кодексу України стає ще складнішим, оскільки колонії, призначені для їх утримання, розташовані всього у 4 з 27 регіонів України.

Із цього приводу доцільним є аналіз деяких досліджень, в яких розглядається проблема виконання позбавлення волі щодо жінок і міститься висловлювання з приводу доцільності утворення зовсім інших, відмінних від чоловічих кримінально-виконавчих установ.

С.В. Нікітенко пропонує за аналогією до розробленої системи ювенальної юстиції вивчити та розробити питання феміністичної юстиції, що має враховувати кримінально-правові, кримінально-процесуальні, кримінально-виконавчі аспекти жіночої злочинності. Складником цього питання пропонують розглядати положення кримінально-виконавчого законодавства щодо визначення специфіки порядку та умов утримання жінок в ізоляції. Доводиться, що психофізіологічні особливості жінок мають позначитися на створенні нових жіночих установ у тих регіонах, де вони відсутні, та розукрупненні наявних [7, с. 16–17].

І.В. Корзун пропонує утворити муніципальні (обласні) кримінально-виконавчі колонії для жінок з відповідним посиленням та законодав-

чим регулюванням діяльності психолого-психіатричних служб, із визначенням статусу працівників цих служб як таких, що не перебувають у підпорядкуванні та службовій залежності від адміністрації установи [8, с. 21]. Заслужують на увагу пропозиції забезпечити можливість проживання в окремих кімнатах, в яких життєві умови мають бути наближені до побутових умов на волі [9, с. 47].

В.А. Бадира, професор В.О. Меркулова, професор Т.А. Денисова, які пройшли шлях від керівників виправно-трудоустанов до науковців, які присвятили свої роботи саме проблемам реалізації кримінальної відповідальності щодо жінок, доводять, що проблема особливостей виконання покарання у вигляді позбавлення волі щодо засуджених жінок має зайняти належне місце у кримінально-правовій, кримінально-виконавчій політиці держави. Актуальність цього питання зумовлюється наявністю більш сильного впливу позбавлення волі на особистість жінки. Аналіз поведінки засуджених жінок, які перебувають у місцях позбавлення волі (стан, характер правопорушень, загальна обстановка в жіночих установах, ступінь антисоціальних настанов, особливе значення індивідуального психолого-педагогічного впливу у процесі виправлення), надають достатні підстави для існування суттєво відмінних (від чоловічих) за режимними вимогами видів установ для утримання засуджених до позбавлення волі жінок [10, с. 82; 11, с.1, 10; 12, с. 190, 191, 225, 226; 13, с. 21]. Проблема специфічності умов та порядку утримання в місцях позбавлення волі засуджених жінок є складником більш загального питання – ґендерної експертизи кримінального та кримінально-виконавчого права.

Безумовно, соціальна сутність ґендеру відтворюється в особливих психологічних якостях, здібностях та різновидах діяльності жінки, специфічному сприйнятті нею дійсності та реагуванні на неї, а отже, особливій суспільній поведінці. І хоча здебільшого наголошується на тому, що ґендер відтворює насамперед соціальну унікальність особи, а не біологічну, проте загальновизнаним є той факт, що специфічні ролі та функції, що виконує жінка в суспільстві, є відтворенням певних її психофізіологічних особливостей [1; 15, с. 16; 16, с. 114; 17; 18, с. 23]. Правильною є точка зору тих науковців (О.М. Костенко), які вважають, що соціальна природа статі людини має розглядатися як вища форма розвитку біологічної природи

людей чоловічої і жіночої статі, що означає: біологічна різниця між чоловіком і жінкою має адекватно відбиватися в соціальній різниці між ними [19, с. 69].

Засуджені жінки потребують на особливу увагу у разі застосування карально-виховних заходів впливу. На думку фахівців, специфіка перебування жінок у місцях позбавлення волі полягає не в якійсь особливій і загадковій природі жінки, а у функції материнства, що виконувалася більшістю жінок або має виконуватися в майбутньому. Отже, редукція до чоловічої моделі поведінки, на яку розрахована пенітенціарна система, на думку В.А. Бадири, зумовлена не якимись ґендерними особливостями чоловіків, а саме відсутністю функції материнства, яка й шкодить своїми зайвими потребами пенітенціарній системі. Саме такий підхід, на її думку, підтверджує той факт, що наявність здебільшого чоловічої системи відбування покарання є даниною тому, що так набагато легше через невизнання (ніби за відсутністю) проблем материнства. Тому виправні системи організовані і функціонують саме відповідно до потреб засуджених чоловіків, саме їхні особливості беруться до уваги у проектуванні, розробленні заходів впливу та безпеки, порядку та умов відбування покарання. Вважається, правила, що визначають правовий статус засуджених жінок, є певним доповненням до звичайних положень, що розраховані на чоловіків [10, с. 82; 11, с. 1, 10].

У спеціальних дослідженнях зазначених науковців доводиться, що кримінально-виконавча система, організація діяльності установ з виконання покарання у вигляді позбавлення волі щодо жінок потребують концептуального переосмислення. Необхідно переглянути структуру та види установ для утримання жінок, позбавлених волі, вироблення соціальної бази для відповідної системної декриміналізації самого феномена місця відбування покарання у вигляді позбавлення волі щодо жінок або ж їх суттєвого реформування [10, с. 82; 11, с. 1, 10; 12, с. 190, 191, 225, 226; 13, с. 21]. Докорінна реформа пенітенціарної системи зумовлюється також, на думку деяких учених (Г.О. Усатий), необхідністю застосування кримінально-правового компромісу, за допомогою якого можна значно зменшити перевантаження місць позбавлення волі [20, с. 102].

Достатньою підставою для визначення специфічності умов та порядку утримання

в місцях позбавлення волі засуджених жінок є особливості кримінологічної, кримінально-правової та кримінально-виконавчої характеристики засуджених жінок, які вперше відбувають покарання у вигляді позбавлення волі. Питому вагу серед них становлять ті жінки, до яких є можливим застосування альтернативних видів покарань, не пов'язаних із тривалою ізоляцією від суспільства (обмеження волі, можливо, арешт). Ці дослідження доводять, що жінкам меншою мірою притаманні стійкі та злочинні переконання. Не заперечуючи той факт, що на поведінці засуджених жінок у місцях позбавлення волі суттєво позначається афектований стан, психотравмуючі переживання, що не в останню чергу зумовлюються умовами відбування покарання, маємо все ж таки підкреслити, що більшість жінок не піддається стягненням за період відбування покарання, має по декілька заохочень. Отже, є підстави для висновку, що процес виправлення більшості засуджених жінок відбувається в більш оптимальні строки.

Висновки і пропозиції. Беручи до уваги процеси реформування пенітенціарної системи, що здійснюються Міністерством юстиції України, зокрема передбачені «Концепцією реформування (розвитку) пенітенціарної системи України» (схвалена Розпорядженням КМУ 13.09.2017 року №654-р.) [21], що передбачає серед інших: «будівництво нових <...> установ виконання покарань у великих містах України в рамках державно-приватного партнерства», вважається за доцільне розукрупнення наявних та створення нових муніципальних виправних колоній, призначених для утримання засуджених жінок, у кожному регіоні України, розрахованих на незначну кількість засуджених жінок. Оскільки, за даними Державної кримінально-виконавчої служби станом на 1 вересня 2018 року, у виправних колоніях, призначених для утримання засуджених жінок, утримувалося 1532 особи. Для порівняння у 113 кримінально-виконавчих установах станом на 1 вересня 2018 року трималося 36876 осіб [22]. Отже, частка жінок серед усієї маси засуджених є незначною. Відповідно, доцільно створити муніципальні виправні колонії, призначені для утримання засуджених жінок, розраховані не більше ніж на 20 місць. Таким чином буде досягнуто виконання вимог Кримінально-виконавчого законодавства, а також міжнародних стандартів поводження із засудженими.

Список використаної літератури:

1. Доклад Рабочей группы экспертов по подготовке рабочей сессии пятого Конгресса ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями. Международный обзор уголовной политики. 1977. № 33. С. 90.
2. Пенитенциарные системы зарубежных стран: учебно-практическое пособие. / Сост. В.И. Гуржий, М.П. Мелентьев. К.: РИО МВД Украины, 1993. 104 с.
3. Меркулова В.О. Міжнародні тенденції у сфері реалізації кримінально-правової відповідальності жінок, які скоїли злочин: кримінально-правові та кримінально-виконавчі аспекти. Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. 1999. № 4. С. 88–89.
4. Кримінально-виконавчий кодекс: Закон України від 01.01.2004 р. № 1129-IV. Дата оновлення: 28.08.2018. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>
5. Перелік найменувань органів, установ виконання покарань, слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України: Наказ Міністерства юстиції України від 10.05.2017 № 1519/5. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1519323-17>.
6. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 30.09.2016. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
7. Нікітенко С.В. Профілактика корисливих та корисливо-насильницьких злочинів, скоєних жінками на тлі наркоманії: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.08. Харків, 2004. 20 с.
8. Корзун И.В. Криминологическая характеристика и профилактика женской преступности: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. М., ВНИИ МВД РФ, 1994. 23 с.
9. Тросюк Н. Христианская программа в латвийской женской тюрьме. Аспект: Інформаційний бюлетень. 2004. № 1 (11). С. 47–48.
10. Бадира В.А. Виправлення жінок, засуджених до позбавлення волі, як мета покарання: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя, 2005. 241 с.
11. Бадира В.А. Виправлення жінок, засуджених до позбавлення волі, як мета покарання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2006. 17 с.
12. Меркулова В.О. Жінка як суб'єкт кримінальної відповідальності: монографія. Одеса: НДРВВ ОЮІ НУВС, 2003. 281 с.
13. Шулежко Т.А. Особливості карально-виховного впливу на неодноразово судимих до позбавлення волі жінок, які відбувають покарання у виправно-трудовах установах: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 1996. 24 с.
14. Абукирова Н.И. Что такое «гендер»? Общественные науки и современность. 1996. № 6. С. 123–125.
15. Дашковська О. Гендер і право: логіко-понятійний аналіз. Вісник Академії правових наук України. 2002. № 3 (30). С. 16–21.
16. Котюк І.І., Костенко О.М. Кримінальне, кримінально-процесуальне, кримінально-виконавче право України: гендерна експертиза. К.: Логос, 2004. 127 с.
17. Митина О.В. Женское гендерное поведение в социальном и культурном аспектах. Общественные науки и современность. 1999. № 3. С. 179–190.
18. Трубников В., Яровой А. Гендерные аспекты уголовно-исполнительного права Украины. Аспект: Інформаційний бюлетень. 2004. № 2. С. 22–26.
19. Костенко О. М. Гендерний аналіз Кримінально-виконавчого кодексу України за формулою «рівність через адекватність». Проблеми пенітенціарної теорії та практики: Щорічний бюлетень / За заг. ред. д-ра юрид. наук, професора А.А. Музики. К.: КЮІ КНУВС, 2005. № 10. С. 68–76.
20. Усатий Г.О. Кримінально-правовий компроміс: монографія. К.: Атіка, 2001. 128 с.
21. Концепція реформування (розвитку) пенітенціарної системи України: Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2017 р. № 654-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/654-2017-%D1%80>.
22. Загальна характеристика Державної кримінально-виконавчої служби України станом на 1 вересня 2018 року. URL: <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/628075;jsessionid=2AEFA0177C241C3BA98BDBD55E85FB6A>.

Резниченко С. В., Резниченко А. С. О необходимости реформирования исправительных колоний, предназначенных для содержания осужденных женщин

В статье проанализированы вопросы неравномерного распределения исправительных колоний, предназначенных для содержания осужденных к лишению свободы женщин, по регионам Украины и связанные с этим проблемы реализации уголовно-исполнительного законодательства Украины.

Ключевые слова: *исправительные колонии, предназначенные для содержания осужденных женщин, лишение свободы, Уголовно-исполнительный кодекс Украины, регионы Украины.*

Reznichenko S. V., Reznichenko H. S. On the necessity of reforming correctional colonies intended for the maintenance of convicted women

The article analyzes the issue of uneven distribution of correctional colonies intended for the maintenance of convicted women in the regions of Ukraine and the related problems of the implementation of the Ukrainian criminal-law enforcement law.

Key words: *correctional colonies, intended for the maintenance of convicted women, deprivation of liberty, Criminal-executive Code of Ukraine, regions of Ukraine.*